

КРЫТЫК З ВЯЛІКАЙ ЛІТАРЫ РЫГОР БЯРОЗКІН

Заканчэнне. Пачатак у № 7.

Асобныя артыкулы Рыгора Саламонавіча Бярозкіна прысвечаны творчасці М. Гусоўскага, К. Чорнага, М. Чарота, М. Грамыкі, Ю. Таўбіна, А. Моркаўкі, М. Лужаніна, І. Харыка, У. Хадыкі, А. Вялюгіна, Н. Кісліка, А. Грачанікава, А. Пысіна, З. Аксельрода, М. Сурначова, А. Коршака, А. Жаўрука, Л. Гаўрылава, Р. Жалезняка, Л. Талалая, У. Караткевіча, А. Наўроцкага, С. Гаўрусёва, Н. Гілевіча, А. Вярцінскага, П. Глебкі, К. Кірэенкі, Р. Барадуліна, П. Макаля і інш. Многія тэксты чытаюцца на адным дыханні, напрыклад “Выпрабаванне гісторыяй”, прысвечаны тром сябрам: «...Яны былі неразлучныя, і бачылі іх заўсёды разам: Юлія Таўбіна, Змітрака Астапенку і Аркадзя Куляшова. “Амсціслаўскай пляядай” ахрысціў гэтую садружнасць трох землякоў, трох маладых паэтаў сатырычны летапісец тагачаснага (канец 20-х і пачатак 30-х гадоў) літаратурнага быту – Кандрат Крапіва.

Многае звяртала на сябе ўвагу ў гэтай садружнасці: бескарыслівая ўлюблёнасць пачынаючых вершатворцаў у абранае імі вясёлае і цяжкае рамяство, іх шчырая, хоць і трохі наіўная вернасць высокаму культу сяброўства. Нарэшце, чалавека назіральнага не магла не прывабіць тая велікадушнасць, з якой двое старэйшых у “пляядзе” пагадзіліся, што найбольш таленавіты і “перспектыўны” з іх – трэці, маладзейшы, тая руплівая, без ценю зайздрасці, сардэчная зацікаўленасць, з якой яны, “вядомыя ў сталіцы” паэты, сачылі за шпаркім ростам яшчэ зусім зялёнага юнака...» [1, с. 320 – 321].

Кніга і шэраг артыкулаў Р. Бярозкіна прысвечаны жыццю і творчасці Аркадзя Куляшова. У другім выданні кнігі “Аркадзь Куляшоў. Нарыс жыцця і творчасці” (Мінск, 1978) крытык прасочвае вытокі творчасці самабытнага паэта, раскрывае плённыя пошукі, дае грунтоўны і тонкі аналіз паэтычных здабыткаў народнага паэта Беларусі. У тэксце выяўляюцца адзінства, знітанасць жыццёвага шляху паэта і яго творчасці, пераканальна падаецца яго яркая індывідуальная манера і шырокі тэматычны дыяпазон.

Ёсць усе падставы лічыць Р. Бярозкіна “купалазнаўцам нумар адзін”. Невыпадкова А. Адамовіч падкрэсліў: «Амаль пра ўсіх значных беларускіх паэтаў, пра ўсё сапраўднае ў нашай паэзіі сказаў сваё слова Рыгор Бярозкін. Але ёсць паэт, якому больш за ўсё аддаў ён сэрца, думак. Гэта – Купала... Пра каго б, пра што б ні пісаў ён – пра Куляшова ці Танка, Панчанку ці Багдановіча,

Броўку ці Пысіна, Барадуліна ці Русецкага, ва ўсім адчуваецца трапяткое і абавязковае дакрананне да струн купалаўскіх...

Янка Купала для крытыка Бярозкіна – вышэйшы ўзор паэзіі, якую ніякай “логікай” не вытлумачыш. Бо яна – цуд, як і ўсякае сапраўднае мастацтва, але гэта менавіта тая паэзія, якая не толькі не саромеецца, а, наадварот, падкрэслівае сваю залежнасць ад усяго, чым жывуць простыя працоўныя людзі» [2, с. 5 – 6].

Нельга не згадзіцца з думкай Ю. Канэ: «Вялікае значэнне для ўсёй далейшай творчасці Р. Бярозкіна меў яго франтальны разварот да паэзіі Янкі Купалы. У кнізе “Свет Купалы” (1965) крытык здолеў нанова, нібы разам з чытачом, “сённяшнім вокам” перачытаць творчасць вялікага паэта, высветліць пэўныя заканамернасці яго вобразнага мыслення і лірычнага стылю, адкрыць у яго спадчыне новыя ідэйныя і мастацкія глыбіні. Кніга “Свет Купалы”, несумненна, была новым крокам у купалазнаўстве» [3, с. 7 – 8].

Алег Лойка ў рэцэнзіі на кнігу “Свет Купалы: думкі і назіранні” Р. Бярозкіна (Мінск, 1965) падкрэсліваў: «Кніга Г. Бярозкіна – як бы шырокае акно ў свет паэзіі Купалы. <...> Асабліва шырока і грунтоўна раскрываецца ў кнізе непаўторнасць мастацкага аблічча і нацыянальная адметнасць Янкі Купалы, якія прасочваюцца крытыкам у яго развіцці, у яго зменах...

Своеасабліваасць рамантызму Купалы менавіта ў нацыянальным каларыце, які давала яму паэтычная стыхія беларускай мовы. Паэтычнае мысленне Купалы было цесна “звязана з песеннай і нават міфалагічнай памяццю народа» [4, с. 214 – 215].

Вельмі цікава, што Р. Бярозкін умела звязвае творчасць Я. Купалы з развіццём беларускай мовы і літаратуры XIX – пачатку XX ст. У нарысе “Мова: высокае перажыванне” ён адзначае: «Беларуская мова і літаратура XIX – пачатку XX ст. не ведалі кніжнай, у прыватнасці царкоўна-кніжнай культуры, і тое, што рускі даследчык называе “свецкай культурай”, існавала для Багушэвіча ці Купалы ў яе адзіным варыянце практычна-духоўнай альбо фальклорнай культуры заняволеных народных мас. <...> Пра Купалу не раз гаварылася: багацце яго лексікі не мае роўных ва ўсёй беларускай літаратуры. Купала нястомна ўзбагачаў мову за кошт забытых ці паўзабытых слоў, дыялектызмаў, якія пазней набылі “права грамадзянства”, а такса-

ма за кошт слоў і паняццяў, утвораных ім самім, каб выказваць новы змест...

Марфалагічныя, этымалагічныя, сінтаксічныя асаблівасці Купалавай мовы вызначаюцца незвычайнай свежасцю, першаснасцю, як быццам толькі што народжаныя словы ўпершыню знаёмяцца паміж сабою. І знаёмства гэта радаснае, бо адкрывае новыя ўзаемадачыненні ў свеце і чалавеку» [5, с. 220 – 221].

Рыгор Саламонавіч неаднаразова звяртаўся да крытычнага аналізу творчай спадчыны Максіма Багдановіча. Ён аўтар кнігі “Человек на заре: рассказ о Максиме Богдановиче” (М., 1970). Праз пяць гадоў пасля смерці літаратуразнаўцы яе пераклала на беларускую мову Ю. Канэ. Аўтар знаёміць чытача з творчым шляхам М. Багдановіча, прасочвае вытокі яго таленту, спыняецца на духоўнай эвалюцыі, раскрывае сутнасць наватарскіх пошукаў у паэтычным майстэрстве: “...без Багдановіча, без уліку і асэнсавання таго, што зрабіў ён, агульная карціна пошукаў і станаўлення беларускай літаратуры пачатку стагоддзя, яе рэальных багаццяў і магчымасцей, яе заўтрашняга развіцця мела б выгляд не толькі няпоўны, але і неапраўна збеднены” [6, с. 6].

Многія беларускія крытыкі і пісьменнікі высока ацэньвалі працу Р. Бярозкіна, у тым ліку і багдановічазнаўца нумар адзін Н. Ватацы ў размове з аўтарам гэтых радкоў.

Бярозкін умеў сябраваць з паэтамі. Адчуўшы ў вершатворцы талент, захапіўшыся яго вершамі, ён ужд не мог заставацца абыякавым да яго як да чалавека. Ю. Канэ прыгадвала: “Так пасябраваў ён у тым жа 1936-м з пачаткоўцам Піменам Панчанкам. Так зблізіўся ў 1939 – 1940 гг. з Максімам Танкам. З асаблівым, амаль шчымлівым пачуццём ставіўся ён да Валянціна Таўлая, чые вершы яму пашчасціла, як ён сам казаў, чытаць на маленькіх блакнотных лісточках, пранесеных праз турмы...

Аркадзь Куляшоў (пасля выхаду ў ЛіМе 30 кастрычніка 1936 г. крытычнага артыкула Р. Бярозкіна на дзве паэмы А. Куляшова. – Э. І.), ужо вядомы паэт, не толькі не пакрыўдзіўся на крытыку васьмнаццацігадовага студэнта, але і шмат у чым згадзіўся з ім. З таго часу і на ўсё жыццё паміж імі завязалася дружба, аснову якой склала любоў да паэзіі як справы жыцця аднаго і другога – паэта і крытыка...

Пасля смерці Сталіна ён [А. Куляшоў] спрабаваў з дапамогай А. Твардоўскага і А. Фадзеева, дамагчыся яго [Р. Бярозкіна] датэрміновага вызвалення. Хадайніцтвы былі безвыніковыя, маятнік новага часу яшчэ толькі пачынаў раскалыхвацца.

Паэты адказвалі яму [Р. Бярозкіну] узаемнасцю, цанілі за апантанасць паэзіяй, багацце ведаў, дасціпнасць, дакладны густ...” [3, с. 3 – 5].

Рыгор Бярозкін быў укладальнікам другога тома трохтомнай “Анталогіі беларускай паэзіі” (разам з М. Лужаніным; Мінск, 1981), кнігі “Стихотворения и поэмы” (Мінск, 1979) М. Лермантава, “Вершы” (Мінск, 1973) А. Моркаўкі, “Стихотворения и поэмы” (Мінск, 1978) А. Пушкіна, “Вершы” (Мінск, 1969) Ю. Таўбіна, “Выбраныя творы” (разам з Д. Матлінай-Харык; Мінск, 1958) І. Харыка, “Лірыка” (Мінск, 1962) Г. Шведзіка.

Пад рэдакцыяй Р. Бярозкіна і пры яго ўдзеце ў якасці члена рэдкалегіі выйшлі ў свет каля 30 каштоўных, цікавых выданняў, у тым ліку кніга “Максім Багдановіч: паказальнік твораў, аўтографу і крыт. літ.” (Мінск, 1977) Н. Ватацы, першы том двухтомнай “Гісторыі беларускай дакастрычніцкай літаратуры” (Мінск, 1968), чатырохтомная “Гісторыя беларускай літаратуры ХХ ст.” (Мінск, 1999 – 2003).

На вялікі жаль, шматгранны талент Р. Бярозкіна не атрымаў дзяржаўнага, урадавага прызнання. Вось што згадваў У. Мехаў: «...Бярозкін быў таксама з тых, да каго ўладная сістэма пасля лагерных гадоў яго жыцця – як той казаў, дэ-юрэ рэабілітавала, афіцыйна прэтэнзій да яго не мела, – ставілася тым не менш з непрыхаваным недаверам, насяражана – “не наш чалавек”, цану яму, вагу яго аўтарытэту ў пісьменніцкім асяроддзі, безумоўна, разумеючы. Не магло быць, да прыкладу, гаворкі, каб яго працу ў крытыцы – плённую і мала кім з калегаў, хто ў тых ж дзесяцігоддзі друкаваўся, узроўнем дасяганую – заахвоціць знакам дзяржаўнага прызнання: прысваеннем ганаровага звання, прысуджаннем ганаровай прэміі. Лаўрэатствам, гучнымі званнямі ўганароўваліся стваральнікі літаратуразнаўчай, крытычнай, навуковай прадукцыі непараўнальна ніжэйшага ўзроўню – толькі не Бярозкін за яго яркія кнігі.

Ды што казаць пра ўзнагароджанне, заахвачванні – час ад часу ўзнікала праблема проста з месцам пастаяннай працы, якая б гарантавала штомесячную заробную плату. Хай сціпную, але з сям’ёй, пры малых дззецях (ажаніўся ж позна, гады маладосці трапілі на вайну і лагеры) жыццёва яму неабходную. Ну так, ён шмат і рэгулярна друкаваўся, актыўна выдаваўся. Але актыўна для крытыка! А крытыка – не ходкая белетрыстыка, не шматсцэнная драматургія. Ганарары ў гэтым жанры былі не заробкам, а прыробкам, часцей за ўсё да выкладчыцкай, рэдактарскай, даследча-інстытуцкай ці яшчэ якой-небудзь заробковай платы асноўнай» [7, с. 99 – 100].

Пераважная большасць публікацый Р. Бярозкіна была на беларускай мове. Літаратурны крытык дасканала валодаў ёй. У якасці прыкладу прывядзем цытату “Замест прадмовы” з кнігі “Постаці”: «Беларускае слова “постаць” мае, як вядома, некалькі значэнняў: фігура, “асан-

ка” і яшчэ месца жнія на паласе (Янка Купала: “Мужыкі, удовы і дзяўчаты, пры доўгай постаці стаім”, і ў Ул. Жылкі ёсць верш, які так і завецца “На постаці”).

Назваўшы гэтым словам сваю новую кнігу, аўтар меў на ўвазе абодва яго значэнні: постаці беларускіх паэтаў розных часоў, а таксама іх месцы на той гістарычна “доўгай” ніве, што завецца беларуская культура» [8, с. 2].

Як згадвала Ю. Канэ, Р. Бярозкін меў, і спра-вядліва, рэпутацыю вельмі строгага, непадкуп-на патрабавальнага крытыка. Але вось што ціка-ва: тыя, хто пра яго пісаў, найперш адзначалі яго асаблівую, дзейсную добразычлівасць – гатоў-насць дапамагчы паэту, здольнасць радавацца чужой працы, нават аднаму ўдалама радку, све-жаму слову, нечаканай рыфме, “рабіць чужую ўдачу сваёй радасцю” (Р. Барадулін), яго ўменне адкрываць таленты.

За адносна нядоўгі тэрмін, адпушчаны для творчай працы, Р. Бярозкін зрабіў вельмі многа. Адзін толькі пералік яго публікацый складае каля дваццаці пяці старонак густага машынапіснага тэксту. Разам з Ю. Канэ мы спадзяёмся, што на-пісанае выдатным крытыкам сапраўды застане-ца – і ў вопыце паэзіі, і ў вопыце самой крыты-кі, якой Р. Бярозкін пакінуў узор самаадданага служэння і найвышэйшага прафесіяналізму.

На вялікі жаль, другі том сямітомнай энцы-клапедыі “Рэспубліка Беларусь” (Мінск, 2006)

не даў кароткай біяграфічнай даведкі пра Рыго-ра Бярозкіна. Уклад таленавітага літаратурнага крытыка і літаратуразнаўцы Рыгора Бярозкіна ў развіццё паэтычнай культуры беларускага на-рода, беларускай літаратуры і літаратуразнаў-ства варты таго, каб яго імя было ўвекавечана ў Беларусі ў Мінску і на яго малой радзіме – у Магілёве.

Спіс літаратуры

1. **Бярозкін, Р.** Кніга пра паэзію: літаратурна-крытычныя артыкулы / Р. Бярозкін. – Мінск: Маст. літ., 1974. – 448 с.
2. **Адамовіч, А.** Слова пра аўтара кнігі / А. Адамовіч // Бярозкін, Р. Свет Купалы: Звенні: літаратурная крытыка: выбранае / Р. Бярозкін. – Мінск: Маст. літ., 1981. – 572 с.
3. **Канэ, Ю.** Час і талент / Ю. Канэ // Бярозкін, Р. Паэ-зія – маё жыццё: Літаратурна-крытычныя артыкулы / Р. Бярозкін. – Мінск: Маст. літ., 1989. – 393 с.
4. **Лойко, О.** Открытие поэта / О. Лойко // Вопросы литературы. – 1967. – № 3.
5. **Бярозкін, Р.** Звенні: Творчая індывідуальнасць і ўзаемадзеянне літаратур: нарысы / Р. Бярозкін. – Мінск: Маст. літ., 1976. – 384 с.
6. **Бярозкін, Р.** Чалавек напрудвесні: расказ пра Максіма Багдановіча / Р. Бярозкін. – Мінск: Нар. асвета, 1986. – 176 с.
7. **Мехов, В.** Берёзкин, каким его помню / В. Мехов // Мишпоха. – 2006. – № 18.
8. **Бярозкін, Р.** Постаці: артыкулы пра паэтаў / Р. Бя-розкін. – Мінск: Беларусь, 1971. – 312 с.

Эмануіл ІОФЕ,
прафесар Беларускага дзяржаўнага
педагагічнага ўніверсітэта,
доктар гістарычных навук.

На кніжную паліцу

УСМЕШКА БЕЛАРУСКАЙ ДЖАКОНДЫ

Штэйнер, І. Смехъ зъ болѣстію смешанъ будетъ: смехавыя традыцыі Рэнэсансу ў сатырычнай літаратуры ХХ ст. / І. Штэйнер; М-ва адукацыі Рэспублікі Беларусь, Го-мельскі дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны. – Гомель: ГДУ: імя Ф. Скарыны, 2017. – 141 с.

Краевугольны камень любой навукі, як вядо-ма, – доказнасць атрыманых у працэсе пазнання ведаў. У гэтым плане літаратуразнаўства, як і любая іншая гуманітарная дысцыпліна, знахо-дзіцца ў досыць неадназначным становішчы, сінтэзуючы ў сабе рацыянальна-дыскурсіўны і мастацка-інтуітыўны спосабы асэнсавання рэ-чаіснасці. Ад паспяховасці спалучэння гэтых двух пачаткаў залежыць вартасць даследавання, а таксама адэкватнасць яго ўспрымання шыро-кай публікай.

Менавіта таму сапраўднай падзеяй у айчын-най навукі з’яўляецца выхад у свет кожнай кнігі Івана Штэйнера, чые глыбока аналітычныя, ча-сам правакацыйныя роздумы наконт вядучых тэндэнцый беларускай і сусветнай літаратуры здольныя падштурхнуць да сур’ёзнай інтэлекту-альнай працы нават самага шараговага чытача. Відавочную цікавасць уяўляе таксама пісьмен-ніцкая дзейнасць аўтара, што, акрамя выразна-га крэатыўнага складніка, дэманструе высокі асветніцкі патэнцыял у галіне папулярнага